

СТАНОВЛЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено виявленню тенденцій розвитку фразеології офіційно-ділового стилю української мови на етапі становлення. Мета полягає у вивченні фразеології, що утворилася в офіційно-діловому стилі сучасної української мови у 20-30-х рр. ХХ ст., з оперттям на словники ділової мови й документи. Завданням розвідки є аналіз фразеології офіційно-ділового стилю української мови; з'ясування чинників її виникнення; визначення особливостей поширення. Проаналізовано й описано найбільш продуктивні фразеологізми в офіційно-діловому стилі української мови. Зазначено, що становлення фразеологічного складу офіційно-ділового стилю означеної доби було зумовлене зовнішньомовними чинниками.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, фразеологія, мовні штампи, кліше, словники ділової мови, документи.

Tykhonenko O. V. Phraseology Formation of the Official-Business Style of the Ukrainian Language. *The question of the phraseology of the official-business style at the stage of formation remains little investigated, which determines the relevance of this article. The objective is to study the phraseology, which was formed in the official-business style of modern Ukrainian language during the 20-30-s of the twentieth century. The source is the dictionaries business speech and documents. The main task is to analyze the phraseology of the official-business style of the Ukrainian language; find out the factors of its origin; to identify features, its productive components. Scientific research has made it possible to assert that the documents are characterized by the productivity of official-business phraseology, which describes mainly socio-political life on the basis of the introduction of state-building processes in the country. The phraseology reflects the political events of that time, and also indicates the management activity and functioning of state institutions and organizations. The official business phraseology was formed by the using of foreign language vocabulary and Ukrainian basis. Ukrainian business phraseology has been negatively influenced by the Russian. Language patterns make up a significant layer of book-phraseology of the official-business style, often they are terminological phrases – complex new nominations of that time. The clichés of this period are characterized by semantic signs due to the rise of various branches of science, culture, technology, the introduction of important codification processes for society, which appeared in the following areas: economic, trade, stationery, judicial, educational, labor protection and land management. The prospect of further research is the need for a comprehensive study of the phraseology of the official-business style that was formed during the period investigated by us.*

Key words: official-business style, phraseology, language patterns, clichés, business language dictionaries, documents.

Фразеологія української мови привертає увагу багатьох науковців, які досить ґрунтовно й всебічно досліджують питання, пов'язані з проблемою її становлення й розвитку, вивчаючи її структуру, семантику, експресивно-стилістичні особливості тощо. Значний внесок у цьому напрямі зробили Л. Г. Авксент'єв, М. Ф. Алефіренко, Л. Г. Боярова, В. С. Калашник, Ф. П. Медведєв, В. Д. Ужченко, О. С. Юрченко та ін. Учені основну увагу приділяли вивченню фразеологічного складу художнього стилю, однак питання фразеології офіційно-ділового стилю залишається малодослідженим.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю простежити це питання на синхронному зрізі (20-30-ті рр. XX ст.), що є вагомим для українського мовознавства.

Звідси випливає мета розвідки – вивчити фразеологію, що утворилася в українському офіційно-діловому стилі протягом 20-30-х рр. минулого століття, з оперттям на словники ділової мови та документи. Окреслена мета передбачає виконання таких завдань: проаналізувати фразеологію офіційно-ділового стилю української мови; з'ясувати чинники її виникнення; визначити особливості, продуктивні її складники в досліджуваній період.

У науковій літературі існують численні класифікації фразеологізмів, в основі яких лежать понятійний (семантичний) та функціонально-стилістичний підходи. Більшість мовознавців визнає обсяг фразеології за семантичним принципом В. В. Виноградова (стійкі словосполучення за критерієм семантичної мотивованості їх компонентів поділяються на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення).

В. М. Телія підтримує широке розуміння фразеології («усе те, що відтворюється в готовому вигляді й не є словом») і відносить до фразеологізмів усі сполучення слів, для яких характерні «три головні параметри: належність до номінативного інвентаря мови, ознака повної або часткової ідіоматичності, а також властивість стійкості, тією чи тією мірою її варіабельності, яка виявляється в абсолютній чи відносній відтворюваності сполучень слів «у готовому вигляді» [11, с. 56]. До класифікації фразеологічних одиниць дослідниці входять ідіоми, фразеологічні сполучення, паремії (прислів'я і приказки), мовленнєві штампи, кліше, крилаті вислови. У межах фразеології Ф. П. Медведєв окреслює такі структурні типи фразеологічних одиниць: прислів'я, приказки, крилаті вислови, різні ідіоматичні сполучення, каламбури, мовні штампи і кліше [5, с. 7]. Таким чином, більшість мовознавців схильна залучати всі словесні сполуки до фразеологізмів.

Мовні засоби є постійними носіями стильового (офіційно-ділового) значення, тобто ним марковані. Специфіка фразеологізмів як одиниць системи мови полягає насамперед у своєрідності їхньої семантики [12, с.190].

Фразеологізми є цілісним розрядом, що належить до особливих засобів пояснення сприйняття світу людьми певної історичної епохи, синхронного зрізу мови, які забезпечують лаконічність і чіткість викладу думки. У зв'язку з цим В. С. Калашник виділяє такі групи фразеологізмів, як загальноживана народна фразеологія, що включає розмовно-побутову і фольклорну, зокрема народнописенну фразеологію, книжні фразеологізми наукового, офіційно-ділового, публіцистичних стилів» [3, с.23-24].

Остоюючи позицію широкого розуміння фразеології (В. В. Виноградов, Ф. П. Медведєв, В. М. Телія, М. М. Шанський, В. Д. Ужченко та ін.), розуміємо фразеологізм як окрему самостійну одиницю мови, що виражає свою семантику, може вступати в смислові й граматичні зв'язки, виконувати синтаксичну функцію.

Мова офіційно-ділового стилю 20–30-х рр. XX ст. демонструє усталення й становлення словникового складу мови, а також можливості та

виражальні функції фразеології. Цей період вирізняється найбільшим розширенням функцій української мови, яка активізувалася в тих ділянках, де раніше взагалі не функціонувала (у державній, науковій та освітній сферах). У документах поширена офіційно-ділова фразеологія, що презентує переважно суспільно-політичне життя, зумовлене впровадженням державотворчих процесів у країні. Фразеологія відбиває тогочасні політичні події й позначає управлінську діяльність і функціонування державних установ, організацій: *краєва конституція, усупільнити землю, судовий декрет, любовний суд, провести кампанію, школи політграмоти, видання політграмоти, плюральність голосів, приймати димісії, державна автономія, обов'язуюча сила закону, делегатські збори, перегрупування педагогічного персоналу, педагогічні сили, облік педагогічних сил, культурний фронт, соціальне забезпечення, вивласнення державного майна, ради депутатів, органи влади, політична основа, національний гніт, національна контрреволюція*.

Мова державно-ділового урядування, реалізуючи те, що характерне для досліджуваного історичного проміжку, відображає рівень розвитку суспільства, визначає його соціальну практику через призму фразеології атрибутивно-іменного типу: *державний орган, профспілковий комітет, громадські організації, юридична особа, ради профспілок, заробітна платня, орендна плата*.

Однією зі складових офіційно-ділового стилю української мови є його фразеологія, що формувалася в процесі диференціації цього стилю. У його жанрах продуктивними виявилися власне ділові фразеологізми (вужько вживані термінологічного характеру й загальноновживані) та кліше (виконують функції впливу й комунікативну).

У законодавчих документах продуктивні власне ділові фразеологізми, що вживаються в таких жанрах, як конституція, постанова, рідше – у законах (*накласти дисциплінарну кару, висота податку, унедійснити постанову, відчуження майна* тощо) і в адміністративно-канцелярській документації (*ужити заходів, надати допомогу, установити порядок, конкретні заходи, доводиться констатувати* та ін.).

З огляду на досліджуваний масив архівних документів поширеним засобом обміну діловою інформацією між установами, офіційними особами є службове листування, яке містить офіційно-ділову фразеологію, що утворилася й на власній основі, і дещо із залученням іншомовних слів: *принести найглибшу подяку, приязні відносини, приватна власність, почувати своїм добрим обов'язком, деклараційний акт, краєвий бюджет, плюральність голосів, диктатура пролетаріату, комуністичне виховання*.

На початку 20-х рр. ХХ ст. фразеологія офіційно-ділового стилю позначилася західноукраїнським впливом, що згодом не усталилася. Наприклад: *роземчі суди, правний стан, вислід трусу, річеві повинности, урядовий часопис, публичне безчеченство, місце осідку, відповідальність за справоздання, біг слідства, передчасне уступлення, дисциплінарне поступування* (із проекту Конституції 1920-1921 рр.) [17].

Негативний вплив на український офіційно-діловий стиль мала лексико-синтаксична система російської канцелярської мови. У досліджуваний

період українська ділова мова, що формувалася, поступово вбирала кальки російських фразеологізмів: *оспорювати важности законів, справи про розводи, заінтересовані сторони, кредитові білети, державний контрольор, військова повинність, набирають сили, тайна листування, признання виновности підсудного, політика Правительства* [17], *вводити в дію, у даний час, проведена засоби масової інформації, певна робота, поставити на лінійку готовності, дати путівку в життя, являти значний інтерес, за наявності відповідних умов, сфера обслуговування, правоохоронні органи, виборчий блок, передвиборча агітація, результати виборів, маніпулювання громадською думкою, всенародне обговорення, пленарне засідання, соціально незахищені верстви населення* [15, 16], а мовні штампи певною мірою почали втрачати свою самобутність: *слідуючі постанови, заключити конвенцію, признати територію, вступить в силу, бувший кордон (із конвенції 1920 р.)* [19]; *на протязі минулого року, являється незадоволення, намітити практичні міроприємства по розгорненню роботи, на найближчий час здійснити слідуючі міроприємства по зміцненню організації (із резолюції Оргбюро 1929 р.)* [18, с.204–205]. Питома основа низки одиниць офіційно-ділового стилю, усталена впродовж досліджуваного періоду, активно функціонує в межах та поза межами стилю й натомість актуальна дотепер: *посадова особа, комплексні заходи, стан довкілля, схвальний відгук, добра нагода, сприятливі умови, слухна мить, загальне добро, цивільний шлюб, упереджений погляд, підпадати під вплив, звертати увагу* і под. [16].

Численні мовні штампи й кліше типові для різних стилів літературної мови. Як свідчать наукові джерела, вони входять до розряду фразеологізмів, які є одним з різновидів номінативних одиниць, мають ознаку повної або часткової ідіоматичності, а також властивість стійкості, що виявляється в абсолютній чи відносній відтворюваності сполучень слів «у готовому вигляді» [5, с.7]. Із цим поглядом ми повністю погоджуємося. Суть таких специфічних мовних засобів, що належать до стильових норм офіційно-ділового стилю, полягає насамперед у стислості, чіткості, лаконічності й однозначності.

Еволюція словесних формул, яка простежується в українській літературній мові з 20–30-х рр. ХХ ст., засвідчує наявність регламентаційних процесів та пошуки точних формулювань у мові офіційно-ділового стилю. Важливо те, що саме тоді в становленні цього стилю діяли дві тенденції: утворення типових конструкцій і зворотів, типізація слововживання, при цьому виникли функціонально прикріплені штампи; а також тенденція до їх усунення, коли з'являлися кліше, що мали стилістичну особливість проникати до інших різновидів та диференціювати склад самого стилю.

Специфічною ознакою офіційно-ділового стилю в цей період, яка вже вирізняла його серед інших функціональних різновидів літературної мови і залишається основною на сьогодні, є стандартність, яка має на меті обмежувати варіативне вживання мовних засобів і полягає не лише у використанні готових виразів (шаблонних зворотів мови), а й в організації тексту певного жанру. Стандартність (на відміну від штампованості) дає можливість, максимально економлячи зусилля, швидко зосередитися на діловій інформації й передати її. Ця ознака стилю проявляється в усіх документах.

Поява кліше й мовних штампів в означеному стилі зумовлена частотністю й повторюваністю ситуацій. У науковій літературі синонімічними до цих назв можна вважати *усталені мовні звороти, готові словесні формули, стандартизовані словосполучення*. Часто їх уживання обмежується офіційно-діловим стилем. Тому мовні штампи й кліше в науковій літературі деякою мірою набувають негативного забарвлення. Ці два поняття є різними.

М. М. Шанський мовні штампи називає фразеологічними виразами, зазначаючи, що за характером зв'язків слів, із яких вони складаються, а також загального значення такі фразеологічні вирази не відрізняються від вільних словосполучень. На його думку, основною специфічною рисою, що відрізняє перші від других, є те, що в процесі спілкування вони не утворюються мовцем як усі інші, а відтворюються як готові одиниці з постійним складом і значенням [14, с.84].

Тож мовні штампи як окрема група фразеологічних одиниць є фразеологічними виразами, що зберігають відносну самостійність лексичних значень, яким властиві стійкість, граматична єдність. Мовні штампи складають значний шар книжної фразеології офіційно-ділового стилю, часто вони є термінологічними словосполученнями – тогочасними складними новими номінаціями: *Голова Ради Народних Комісарів, Управитель Полтавською Фінансовою Палатою, рада робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, Департамент Простих Податків Міністерства Фінансів*. Також поширені мовні штампи, постійно повторювані за певних умов для тотожного позначення реалій, соціальних відносин, що в тексті документів виконують синтаксичну роль, логічно й ситуативно пов'язуючи компоненти речення: *взяти до уваги, вжити заходів, відповідно до чинного законодавства, довести до відома, за місцем основної роботи, з боку адміністрації, згідно з розпорядженням, матеріальна відповідальність, надати допомогу, на підставі наказу, обіймати посаду, порядок денний, поставити питання на розгляд, повноважний орган, укласти договір, виходячи з викладеного*. Подібні «організатори думки» (термін А. М. Поповського) [13, с. 7] усталилися в досліджуваній період й активно функціонують у сучасному справочинстві як стилістично марковані засоби. Отже, мовним штампам не властива надслівність та емоційне забарвлення.

У науковій літературі спостерігаємо різні підходи до визначення мовної природи кліше. Усталеним є погляд на них як мовну одиницю, пов'язану зі стандартизацією та фразеологізацією мови офіційно-ділового стилю. «Клішованими» вважаються вислови ділової мови разом із прислів'ями, приказками та афоризмами, які відносять до фразеологічних одиниць у широкому розумінні об'єкта фразеології. На думку В. М. Телії, кліше є «вільним місцем», щоб актуалізувати денотативний простір [11, с.71].

Природу кліше, зокрема в офіційно-діловому стилі української мови, вивчали Н. Д. Бабич, С. П. Бибик, Р. Ф. Возна, Д. В. Горбачук, М. А. Жовтобрюх, С. Я. Єрмоленко, А. П. Коваль, А. Ф. Марахова, Л. І. Мацько, А. М. Нелюба, М. М. Пешак, О. Д. Пономарів, О. О. Селіванова, Л. В. Струганець та ін. По-різному називають кліше, як-от: *канцелярський зворот*

(М. А. Жовтобрюх), *готовий зворот* (Л. В. Струганець), *стандартизоване словосполучення* (Р.Ф. Возна), *канцелярський шаблон* (А. Ф. Марахова), *мовна формула-штамп* (М. М. Пешак), *мовна формула* (Л. І. Мацько), *стійке сполучення слів* (Д. В. Горбачук).

За словником лінгвістичних термінів кліше – мовний стереотип, готовий зворот, що використовуються за певних обставин і в подібних контекстах [4, с.107]. Як зазначає Л. В. Струганець, кліше є готовим зворотом, що регулярно використовується за певних умов і подібних контекстів згідно з комунікативними вимогами тієї чи тієї мовної сфери (насамперед у документах офіційно-ділового стилю), полегшує процес спілкування, економить зусилля під час написання чи слухання; це стандартні, усталені мовні звороти, повторюваність яких зумовлена позамовними чинниками або формою, жанром спілкування [10, с.28].

О. Д. Пономарів кваліфікує кліше офіційно-ділового стилю як специфічні синтаксичні конструкції, що є сталими формулами, закріпленими за певними ситуаціями [8, с.6]. Широке розуміння цього поняття презентує Л. І. Мацько, стверджуючи, що це зворот, який легко відтворюється за певних обставин, зберігає свою семантику й виразність, відповідає психічним стереотипам національного світобачення; через легкість до відтворення сприяє автоматизації мовлення, прискорює процес спілкування, економить час і зусилля мовців (*полішити роботу, втілити в життя*), але втрачає свіжість мовотворення [4, с.441]. О. О. Селіванова називає їх стандартними відтворюваними засобами мови, що «регулярно повторюються в певних контекстах і служать ознаками певного стилю або акту комунікації» [9, с.209]. Нині триває дискусія щодо віднесення кліше до фразеології або периферії. В останні десятиріччя посилюється науковий інтерес до питання готових, усталених словесних комплексів у плані функціонального підходу.

У літературі чітко простежується поділ кліше на замкнені й незамкнені. Замкненими є *прислівні кліше*, або *паремія як мовне кліше* (терміни Н. І. Єфремової та О. Є. Жигаріної). Незамкнені, або *канцелярські кліше* (Т. Г. Винокур), традиційно розглядаються в поєднанні зі штампами. Як бачимо, це питання є дискусійним, що дозволяє зараховувати кліше до перехідних явищ у системі лексики й фразеології [6].

Ми розуміємо кліше як сталі сполучення слів, стилістично забарвлені, що складаються зі специфічно книжної лексики, несуть прагматичне змісто-ве наповнення, відповідно в тексті службового документа виконують не тільки комунікативну функцію, але й функцію впливу (репрезентація інформації про політичні події). Це стійкі словосполучення, що склалися як середне між вільними (самостійними) словосполученнями й фразеологізмами, для яких характерні стійка структура та принагідна відтворюваність.

Сталим сполученням слів, які сформувалися впродовж 20–30-х рр. минулого століття, властиві семантичні ознаки, зумовлені зовнішньомовними чинниками (стрімким розвитком різних галузей науки, культури, техніки, запровадженням значущих для суспільства кодифікаційних процесів тощо), що виявилися в таких основних сферах: економічній – *вітчизняна валюта*,

конвертована валюта, знецінна валюта, валюта угоди (оборудки) [16, с. 28], обіг грошей, вилучити з обігу [16, с. 162], платити готівкою [16, с. 193], гуртовий національний продукт [16, с. 224], валютний ринок [16, с. 239], поточна валютна політика [16, с. 201], торговельній — зовнішньоторговельний оборот [16, с. 161], планування асортименту продукції [16, с. 192], товарна політика, скрутне становище, положення про податки, майнове становище [16, с. 201], продавати вроздріб [16, с. 238], собівартість продукції [16, с. 244], споживча тара [16, с. 274], збутний товар, крам; стратегічні товари [16, с. 275], закриті торги, гуртові торги, роздрібна торгівля [16, с. 276]; робочій (сфера охорони праці, діяльності людей) — плата відповідно до роботи, комісія (в справі) охорони праці [15], біржа праці, приватна біржа [16, с. 18], урядові години [16, с. 113], кодекс законів про працю [16, с. 131], вступати до спілки, виборчий комітет, виконавчий комітет, погоджувальна комісія [16, с. 132], несприятливі умови, обставини [16, с. 163], страхове товариство [16, с. 164], набувати досвіду [16, с. 172], стратегічний план [16, с. 192], неплатна робота, відбути працю, примусова праця, надурочна (наднормова) робота, провадити роботу, тяглова робота, братися до роботи [16, с. 228], поєднати сили, не під силу, робоча сила, плинна робоча сила [16, с. 244-245], наймана праця [16, с. 277], приватна власність [17, с. 100]; канцелярській — накласти печатку, віддавати до друку, писати до запитання, ухвалити до друку, рекомендаційний лист [16, с. 192], з оригіналом згідно [16, с. 196], ствердити підпис, посвідчити підпис [16, с. 197], керівник справ [16, с. 283], подавати на затвердження [16, с. 284]; судовій — засуджувати на два роки примусової праці, остаточний вирок, вирок виконано, подавати (подати, вносити, внести) апеляцію [15], узяти під арешт, до арешту [16, с. 12], взяти на допит, вчинити допит [16, с. 98], обвинувальний висновок [16, с. 111], надавати законові сили, чинності [16, с. 112], цивільний позов, зустрічний позов [16, с. 124], карно-процесуальний кодекс [178, с. 131], виступати за свідка, бути за свідка [16, с. 242], склад злочину, склад суду [16, с. 259], відшкодувати втрати [16, с. 277], речовий доказ, наочний свідок [16, с. 280], карно-судове слідство, карна відповідальність, судова влада, притягати до відповідальності, право амністії, карний закон, міра та ступінь кари, виконання вироку [17]; навчальній — набувати знання, достатні знання [16, с. 117], здобувати освіту, середня освіта, вища освіта, початкова освіта, загальна освіта [16, с. 161-162], навчальна частина [16, с. 290]; землевпорядній — земельний комітет, земельне улагодження, земельний запас на 1 людину, землевпорядна робота, [16, с. 27], аграрне питання [16, с. 51], земельний кодекс [16, с. 131], землевпорядна комісія, комісія землевпорядкування [15; 16, с. 132], земельна власність, земельний закон [17, с. 100], аграрна справа, становище землевласників [19].

Серед кліше, які сформувалися в межах офіційно-ділового стилю досліджуваної доби, показовими виявилися ті, що репрезентують соціально-політичну сферу (події того часу, що мають соціальний підтекст): чинити дізнання, робити дізнання; доводи листовні; поважні докази; посередні докази; доводити своїх прав до чого; свідчити свої права до чого; ділом доводити; вислухати доповідь; з приводу доповіді, з приводу обговорення, з приводу дискусії;

сповіщати про кого; не сповістившись, не заходити; подавати доповідь; до зборів посвідчити документом; засвідчити документа; документом підтверджений; виправданий документ, виправдувальний документ; правити за документа; непевні борги; чинити обов'язок; зрадити свою повинність; громадянський обов'язок; з обов'язків (службових) [16, с. 93-94].

Отже, фразеологізм є окремою самостійною одиницею мови, здатною виражати семантику, вступати в смислові та граматичні зв'язки та виконувати синтаксичну функцію. В офіційно-діловому стилі на етапі становлення сформувалися фразеологізми з образним значенням (експресивні) та стійкі сполучення слів. Власне офіційно-ділова фразеологія витворилася шляхом залучення іншомовної лексики та на питомій українській основі. Згодом українська ділова фразеологія зазнала негативного впливу російської мови. Значний прошарок книжної фразеології офіційно-ділового стилю становлять мовні штампи, яким не властива надслівність, емоційне забарвлення, і кліше, що стосуються основних сфер людської діяльності, яким властива ознака відтворюваності. Поширеними виявляються суспільно-політичні кліше, які виконують роль стандарту в офіційно-діловому стилі, забезпечуючи при цьому економію мовлення та якнайповніший виклад інформації.

Зі становленням норми у фразеології, як і в лексичі, відбуваються мовні зміни, викликані соціальним, політичним, економічним, культурним життям і необхідністю вдосконалити вислови для подальшого їх використання в досліджуваному стилі. Фразеологічний матеріал словників та службових документів, вироблений у 20-30-ті рр. ХХ ст., а також досвід творення фразеології стали підґрунтям для формування й усталення фразеологічних норм українського ділового мовлення, оскільки більшість фразеологічних одиниць увійшли до сучасних словників ділової мови й активно функціонують у діловому мовленні нині.

Звернення до нормотворчих процесів періоду 20-30-х рр. ХХ ст. в сучасній українській мові (зокрема в її книжних різновидах) заслуговує на особливу увагу для усвідомлення сучасних проблем мови, наукового об'єктивного осмислення взаємозв'язку мовних норм з мовною культурою та мовною політикою в українській державі. Перспектива подальшого дослідження полягає в необхідності комплексного вивчення фразеології офіційно-ділового стилю, що сформувалася протягом досліджуваного періоду, що, звичайно, має місце й у ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Алефіренко М. Ф.** Теоретичні питання фразеології. Х.: Вища шк.; Вид-во при ХДУ, 1987. 148 с.
2. **Ганич Д. І.** Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища шк., 1985. 360 с.
3. **Калашник В. С.** Фразотворення в українській поетичній мові радянського періоду: Семантико-типологічний аспект. Х.: Вища шк., 1985. 172 с.
4. **Мацько Л. І.** Стилїстика української мови: підручник. К.: Вища шк., 2003. 462 с.
5. **Медведєв Ф. П.** Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. Х.: Вища шк., 1977. 230 с.
6. **Переходные** явления в области лексики и фразеологии русского и других славянских языков (Вторые Жуковские чтения): материалы Междунар. научн. симпозиума / отв. ред. В.И. Макаров. Великий Новгород: Изд-во Новгород. ун-та, 2001. 209 с.

7. **Поліщук Н. М.** Українська дипломатична лексика періоду УНР: автореф. дис... канд. філол. наук; спец. 10.02.01 – «українська мова». К., 1994. 16 с. 8. **Пономарів О. Д.** Стилістика сучасної української мови: підручник. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2000. 248 с. 9. **Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с. 10. **Струганець Л. В.** Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2000. 88 с. 11. **Телия В. Н.** Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты. М.: Просвещение, 1996. 348 с. 12. **Теоретические** проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях. Кишинев, 1982. 246 с. 13. **Тертишник В. М.** Мова в діяльності юриста. *Право і суспільство*. 2010. № 4. С. 3–8. 14. **Шанский Н. М.** Фразеология современного русского языка. М.: Высш. шк., 1969. 195 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА ТА ДОКУМЕНТИ

15. **Дорошенко М.** Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія (Проект). Х.-К.: Держвидав України, 1930. 260 с. 16. **Підмогильний В.** Фразеологія ділової мови. К.: Час, 1927. 296 с. 17. **Проект** Правительственной Комісії по виробленню Конституції Української Держави. Основний Державний Закон Української Народньої Республіки. Історія української Конституції. К.: Т-во «Знання України», 1993. С. 95–118. 18. **Резолюція** Оргбюро ЦК КП(б)у про економічну, культурну, радянську та партійну роботу в німецьких селах України від 20 березня 1929 р. *Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів*. К.: Наук. думка, 1994. С. 202–205. 19. **Таємний договір** С. Петлюри з Польщею. Політична і військова конвенції. 21 квітня 1920 р. *ЦДАВО*. Ф.1429. Оп.2. Спр.29а. Арк.1, 1зв., 2, 2зв., 3. URL: <http://www.archives.gov.ua/Sections/Petlura/2/index.php?14>.

Тихоненко Олена Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовних дисциплін, Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва. П/в «Докучаєвське-1», Харківська обл., 62483, Україна.

tel.: +38-067-647-47-78

E-mail tykhonenko_olena@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-4569-9869>

Tykhonenko Olena Vasylyvna – PhD in Philology, Associate Professor of the Language Courses Department, Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaev. Dokuchaevsk 1 village, Kharkiv region, 62483, Ukraine.